

V SPOMIN NIKU MATULU 1928-1988

Teden za dnevom, ko so na Tednu nemega filma v Pordenonu stekli čez platno prvi ohranjeni metri slovenskega filmskega arhiva in vzemirljivih začetkov filma, kakor jih je nadvse vestno predstavil Slovenski gledališki in filmski muzej skupaj z Arhivom SR Slovenije, je v Ljubljani ugasnilo življenje Nika Matula, izjemno dragocenega in vestnega slovenskega scenografa, ki se je še posebej uveljavil s svojim delom v slovenskem profesionalnem filmu. Njegovo delo, njegova vzorna vzgoja in opazna, dragocena sistematičnost so prinašali v našo dokaj neurejeno proizvodnjo pridih potrebnega razvoja in uveljavljanja tiste značilne in redke osebnosti, ki povzročajo, da delo posameznikov označuje velik del dob in let, desetletij, ki nenadoma vzdigujejo obrtno negotovo in okorne korake vidnega ustvarjanja, katerega pri oblikovanju slovenskih filmov sploh redkokdaj zaslediš kot plodove vzorne sistematičnosti, dela in prirojene pridonosti. Poleg vseh teh odlik je imel Matul v sebi še vzorno čednost, ki si jo lahko spoznaval pri njegovem delu, pri njegovih ocenah in, ne nazadnje, pri neverjetno pokončnem vedenju, ki ga kljub njegovim osebnim zavestim o strašnosti njegovih usodnih boleznih ni nikdar zapustila. Nikdar in ob nobenem trenutku; njegovo osebno vedenje se je lahko redkim seznanjenim kazalo kot vzorno in izjemno hrabro. Ni dovoljevalo nikakršnih pomislekov ne opomb. Verjetno se lahko takemu vedenju samo globoko in brez besed priklonimo. Niko Matul je bil z vsem svojim ve-

denjem izjemno čista, pokončna in dragocena oseba, ki si jo moral prepoznavati tako, kot so nas včasih učili: v izjemno težki, osebni stiski in situacijah, ki so bile bolj plod nesreče kakor uspehov, veselja. Takrat šele si lahko ocenjeval tisto, kar je Nika neverjetno odlikovalo in mu dajalo značaj izjemne osebnosti, neverjetna pripravljenost in razumevanje za prepotrebno pomoč vsake vrste.

V resnici je bil vseskozi hrabra, izjemno vestna in zanesljiva osebnost, o kakršnih najlaže beremo v starih knjigah. Urejen, vedno nasmejan, s svojimi pikrimi opombami in, če se le da, seznanjen z vsem, kar je sodilo približno v delokrog njegovega dela, še posebej v ocene, ki so se vrstile znotraj nastajajoče produkcije slovenskega filma. Najbrž je res, da se njegova odsotnost zaenkrat čuti in površnih ovrednotenjih znotraj proizvodnje filma, prav gotovo pa nihče izmed filmskih ljudi podobnih strok ni nikdar zmožal sestaviti osebni arhiv, ki nam ga je Niko zapustil. Seveda je ta arhiv plod izredne delovne vneme in razmer, ki so bile Matulu še posebej naklonjene znotraj sedemdesetih let, ko je bil sam s svojimi filmskimi projekti polno zaseden, resnica pa hoče, da se je njegovo delo stopnjevalo, posebej še potem, ko je pristopil h gledališkim delavnicam, ki jih je vzorno in prekratk čas vodil. V tem času je svoje osnutke skušal urediti in nadaljevati, če že bo priložnost, v slovenskem filmu, kjer bi njegovo scenografsko delo lahko vse bolj upoštevalo zahteve in načrte literarne dediščine in tistih opaznih slojev zgodovinske dediščine, rasti slovenskega naroda, kateremu smo postajali vse bolj dolžni in kateremu smo začeli ali pa morali dajati sliko o njeni likovni preteklosti, narodnemu izročilu, slikovni ikonografiji in tisti množici motivov, ki jih je izročilo skrivalo, ponujalo in ohranjalo. Prav v tem delu pa leži najbrž tudi vrednost tistih redkih, dragocenih civilnih spominov, ki smo jih začeli odkrivati v naših filmskih začetkih, katerih dokumente smo v zadnjih letih tudi etnografsko in občutljivo vrednotili.

Iz tega postopoma raste tudi naša slovenska, filmska kultura, ki je pač postavila svoje prve spomenike v ohranjenih filmih zadnjih tridesetih let filmske produkcije: gradi našo filmsko proizvodnjo, z njeno zavestjo ostaja v repertoarju naših kinodvoran in v slovenski kritični misli, z njeno sociološko-historično in estetsko zavestjo,

Jasno se moramo zavedati medsebojnega prepletanja in vpliva vseh teh treh faktorjev. Slovenska filmska proizvodnja ima znotraj naštetih elementov tisto mesto, ki je morda najbolj občutljivo in bi moralo biti tudi najbolj dragoceno, vsekakor pa ni niti lahko niti povsem jasno. Perspektive in pozicije, znotraj katerih vztraja in v katerih se

more poleg ostalega kazati tudi njena odgovornost do stroke, so poljubne in odvisne veliko bolj od naključja in samovolje kot od argumentiranih postavk in podatkov, ki jih je mogoče razbrati v naši filmski publicistiki. Hitro lahko ugotovimo, da nam za siceršnjo oceno filma in njegov razvoj manjka smernic in vzorov v naših zapisanih ocenah in filmskih mislih, ki - žal - le določajo krivuljo sedme umetnosti in njenih dosežkov v naši javnosti.

Zato je ustvarjalna pot ljudi, kakor je bil tudi Niko Matul, v kar največji meri podvržena predvsem osebnemu stremljenju po lastni, strokovni vzgoji, priložnosti za delo in trmoglavosti, ki poleg osebnega prepričanja in znanja lahko vodijo ustvarjalca v njegovih iskanjih, s katerimi izpoveduje vedno dvomljivo upravičenost vstopanja v našo filmsko kulturo, ki se potemtakem - navidez - vedno znova rojeva, brez prave estetske, teoretične in kritične tradicije.

Takoj bi moral dodati še zelo osebno prepričanje, da vprašanje najdragocenejših stvaritev našega filma zato praviloma ne sme in ne more biti vezano na naša nacionalna priznanja ne na uspehe na domačih filmskih manifestacijah, še manj pa je v pravi meri zrcalo kakovosti izpričano v številu obiskovalcev, ki jih doseže posamezni film.

Razen redkih člankov v reviji „Ekran“, ki se v zadnjem času dokaj vestno posveča iskanjem svetovnega filma v člankih svojih dopisnikov, je stanje naše filmske kulture še vedno kaotično, ne omogoča ločiti boljšega od slabšega s svojimi zapisanimi stališči in do danes še ni postavilo instrumentarija za potrebno strokovno filmsko kritiko, s katero bi že morali odlikovati samostojnost naših stališč in ocen.

Najbrž je bil Niko Matul med ključnimi oblikovalci domačega filma v dobi njegovega prvega razcveta in ostaja s Tomislavom Pinterjem in Bartlovo tisti tretji, v marsičem najvztrajnejši in najzvestejši delavec tega obdobja v slovenskem filmu, ki je v svoje delo vnesel kar največ izkušenj in zavestne, strokovne odlike, ki jih je naš film v vzponu svoje produkcije zelo potreboval in s svojimi nalogami vezal večino najboljših, ki smo jih v sedemdesetih letih imeli.

V njegovih scenografijah se zasledi sijajen izbor barvne palete prizorišč, ki jo je oblikoval skupaj s kostumi Alenke Bartl, odlično je vpletel fotopanoje v okvire vrat in oken, za nas popolnoma nov in izvrsten način, problemu ateljejske osvetlitve je gradil vrsto mostov in zniževal že tako visoke stenske panoje, omogočal svetlobne rešitve z dodatnimi viri pri osvetljevanju stranskih panojev in polzastrih scen, z navideznimi zrcali dovoljeval žarkom svetlobe, da so tipali v stranske prostore in omogočal vozeče posnetke s svojimi konstrukcijami dodatnih svetlobnih teles, ki so dovoljevala osvetlitve mimobežečih objektov, ki jih je tako oblikovano, kartonasto telo metalo na prizorišča v filmih, kot sta bila UBIJ ME NEŽNO in ISKANJA!

Njegov filmski opus je bil izjemno velik in izjemno dragocen, zato mu naš, slovenski film dolguje zelo veliko. Bil je sijajen delavec in ni čudo, da je ob boleznih dobil naročilo tujega producenta Cannona, ki ga

je moral pa (v sodelovanju z Mlakevejem in Pinterjem) odkloniti. Morda ni niti prostor niti primeren čas, da bi govoril o delovnem razporejenju znotraj filmskih ekip, ki smo jih včasih tvorili z Nikom Matulom.

Poznali smo dogovorjene izraze za vrednosti in odlike, ki smo jih pri raznih projektih zasledovali. Eden prvih in največkrat uporabljenih izrazov, še iz časov, ko sem bil njegov pri asistent, iz časov, ki jih omenja Andrej Hieng in prvi, da nas je držal Matul ob sebi na Bledu, poleg hotela Jadran, zaprte v Zaki, je bil izraz za mnoge odlike naših tedanjih projektov v daljnjih petdesetih letih vezan na besedo „valeur“, s katero smo podčrtovali in popravljali snemalne knjige, posebej še pri Babičevih VESELICI, vse do trenutkov snemanja, ki so bili posebej dragoceni in smo jih vedno znova imenovali „magic time“, po vzorcu slavnega Billyja Wilderja, ki je uveljavil tudi manj popularen, vsekakor pa poseben izraz za viške scen posameznih projektov, ki so vodili ali pa opozarjali na „emotional peak“, kakor smo klicali včasih nevarne, ključne točke posameznih scen med seboj.

Veljali so predvsem kot opozorilo igralcem, kadar je z besedo „valeur“ odpovedalo ali pa bilo preenostavno. V najbolj urejenih ekipah, ob polni zasedenosti z izbranimi sodelavci, med katere sta sodila tako snemalec Pinter kot kostumografka Alenka Bartl, je Niko pogosto uporabljal omenjene besede, ki so podžigale delovno disciplino in jo v ključnih trenutkih tudi vodile. Nazadnje je bilo to vidno ob snemanju KULAKA, z njimi smo skušali voditi del snemanja v scenah velikih masovk ali peterokrake zvezde sredi njiv, usmerjati igralca Bana, ki sicer ni zamudil s svojim enonoznim kolesom nobenega posnetka, ko se je spuščal z vrha hriba v sceno, opozarjali našega „Miličnika“ Godničiča in vodili celonočna snemanja ob Urški Hlebec, ki jo je Niko vedno spremljal s prijaznimi pozdravi, tako kakor snemalec Živko Zalar, ki je njeno žlahtno, temnolaso prikupnost (kakor je sam trdil) najraje snemal.

Nika Matula ni več med nami. Ostaja spomin na njegovo delo, na njegov vesel, hudomušen pozdrav in neomajno vedrost. V našem spominu ostaja ta „magic time“ v nekaterih polzastrih svetlobah zgodnje jeseni CVETJA, nji v podleski, Bibičevem hudomušnem korakanju v KULAKU, zadregah Ivanca in uglajenosti Milene z njenim gorenjskim nasmehom, Bernardini pripravljenosti na še tako obupne scene, ostaja spomin na scenografske rešitve, s katerimi nas je znal Matul tako spretno presenetiti. Ostaja spomin na njegov nasme, njegove rahlo izbočene ustnice, s katerimi je ironično spremljal povelja najrazličnejših asistentov režijskega štaba, ostaja občutek časa, ki smo ga tolikokrat imeli ob sebi in imenovali „magic time“ trenutkov, v katerih smo priveligirali čas naših filmov lovili.

Ohranjajmo spomin na ing. arch. Nika Matula in skušajmo čim bolj uveljavljati razširjanje tega, kar omogoča realizacijo naših sanj, želja in slutenj. Naj živi „magic time“ slovenskega filma!